

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Daad en discussie: links geweld: de invloed van interne discussie en overheidsrespons

Hanselman, B.T.G.

Citation

Hanselman, B. T. G. (2025, January 10). *Daad en discussie: links geweld: de invloed van interne discussie en overheidsrespons*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4175395>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4175395>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Hoofdstuk 1: Inleiding

1966 vormde een kantelpunt in de Nederlandse politiek. In de ‘Nacht van Schmelzer’ kwam het kabinet-Cals van christen- en sociaaldemocraten ten val, maar ook verscheen een nieuwe partij, D66, die het politieke systeem wilde laten ‘ontploffen’. Mogelijk belangrijker nog was dat, in hetzelfde jaar, binnen de PvdA Nieuw Links zich manifesteerde met radicale standpunten. Deze deed vooral de partij zelf op haar grondvesten schudden. Tot halverwege jaren zestig bestond de PvdA uit (vooral) oudere conventionele mannen, die in het verzuilde Nederland compromissen sloten met christendemocraten. Traditionele politici als Vondeling en Den Uyl zagen niets in het, voor de jaren zestig zo typerende, protest van vooral jongeren. Dit gold ook voor de Amsterdamse burgemeester van Hall, ‘een ouderwetse regent, die als hij ook maar ergens een samenscholing van langharig tuig vermoedde, onverwijld de politie erop afstuurde’.¹

Nieuw Links publiceerde het boekje *Tien over rood* dat een drastische koerswijziging voorstelde. De auteurs wilden de monarchie – na abdicatie van koningin Juliana – omvormen tot een republiek. Tevens eisten zij dat Nederland uit de NAVO zou stappen, wanneer Spanje en Portugal lid zouden worden of blijven. Maar ook moesten de (communistische) DDR en de Vietcong onvoorwaardelijk worden erkend. Daarnaast wilde de PvdA geen deel uitmaken van de regering, tenzij ontwikkelingshulp (per 1970) 2% van het nationale inkomen zou bedragen. Door het verlies van de PvdA, bij de Kamerverkiezingen van 1967, kreeg Nieuw Links meer invloed en werd bijvoorbeeld per direct de DDR erkend. Maar ook werd haar omgang met de ‘onbetrouwbare’ confessionele partijen herzien. Toch besloot Nieuw Links zich al in 1971 op te heffen, aangezien zij “overbodig was geworden”.² Ondanks dit, feitelijk, korte bestaan van Nieuw Links had het genoeg tijd, mede door zijn – drastische – voorstellen in *Tien over rood*, belangrijke piketpaaltjes te slaan. Dit gold in relatie tot overheidsbeleid, maar ook wat betreft de toen al in aanzet aanwezige linkse buitenparlementaire beweging, die deels dezelfde eisen koesterde. Met name radicale actievoerders zullen later overigens – in hun aversie jegens de politiek – een relatie tussen hun gedachtegoed en dat van politici en autoriteiten ontkennen.

De jaren zestig werden, wereldwijd, gekenmerkt door sterke politieke, maar met name sociale veranderingen. Ook de Nederlandse jeugd zou zich, deels naar Amerikaans voorbeeld, afzetten tegen wat hun ouders hadden gerealiseerd. Over de aanvankelijk vooral in de VS voet aan de grond krijgende tegencultuur werd het volgende gezegd: “In the broadest sense, 1960s counterculture grew from a confluence of people, ideas, events, issues, circumstances, and technological developments which served as intellectual and social catalysts for exceptionally

¹ Fons Kockelmans. 2022. ‘Het radicale rumoer van Nieuw Links’, 10 over Rood. 8-9-2022. <https://historiek.net/nieuw-links-tien-over-rood-pvda/139943>.

² ibidem

rapid change during the era”.³ Dit was mede in Europa te zien, zoals het daar toen aanwezige optimisme middels een zinspreuk uit het Parijs van 1968 duidelijk maakte: “Soyons réalistes, demandons l’impossible!” (“Laten we realistisch zijn, laten we het onmogelijke eisen”).⁴

Over de toenmalige Nederlandse ontwikkelingen bestaan diverse inzichten waarbij, in plaats van de jongeren zelf, de overheid als de directe vernieuwer werd gezien.⁵ Er kwam een einde aan de ‘verzuiling’ waarbij men (gezamenlijk) streefde naar ‘consensus en compromis’, maar ook zagen de autoriteiten in dat de orde, in deze snel veranderende wereld, slechts door ‘aanpassing, breken met vroeger beleid en doorvoeren van vernieuwingen’ gehandhaafd kon worden.⁶ Van belang was hierbij – en daar stipte de auteur ook in relatie tot overheidsbeleid een belangrijk punt aan – de overtuiging bij de autoriteiten dat deze nieuwe ontwikkelingen beter konden worden gekanaliseerd dan hen te stuiten.

Dat de Nederlandse linkse beweging afwijkend dacht over wie de grote vernieuwer was, mag geen verrassing heten. Dit botsen der meningen van actievoerders en autoriteiten was terug te zien in het effect dat actie uitoefende op beleid en vice versa, namelijk geweld versus repressie.

Actievoerders

Ook in Nederland werd de (radicaal-)linkse beweging gekenmerkt door bevolgenheid en het trachten te realiseren van idealen, vooral het creëren van een wereld waarin solidariteit met onderdrukten een hoofdrol speelde. De nieuwe beweging werd, sinds de jaren zestig, van meet af aan gekenmerkt door – deels ook gewelddadig – verzet tegen imperialisme, dat linkse actievoerders in de jaren tachtig en negentig ook in ons land beschouwden als ‘exploitatie van de Derde Wereld, zowel politiek-economisch door het IMF als militair door de NATO’.⁷ Dit hing in de beleving van actievoerders namelijk direct samen met kolonialisme en de daarmee verbonden onderdrukking van de bevolking in veel ontwikkelingslanden in de Derde Wereld. Met name in de jaren zestig en zeventig werd vanuit een communistische ideologie geageerd tegen bijvoorbeeld de aanwezigheid van Frankrijk en later de VS in Vietnam. Deze ideologie

³ Rossiter Johnson, *Timeline of the 60's Counter-Culture* (Jovian Press E-PUB, 2017), Introduction.

⁴ Slavoj Žižek, *Geweld – Zes zijdelingse bespiegelingen* (Amsterdam: Boom, 2009), 121.

⁵ James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam: Boom, 2017), 22-24.

⁶ ibidem, 28-31.

⁷ BVD, *Panta Rhei, ook de ‘Beweging’ – Links activisme in de jaren tachtig en negentig in woord en daad* (Leidschendam: BVD, 1998), 187.

weerhield actievoerders overigens niet te protesteren tegen de inval van de – zich hier immers tevens imperialistisch manifesterende – Sovjet-Unie in het toenmalige Tsjechoslowakije. De oorlog in Vietnam leidde in ons land vooral tot gematigd verzet van de ‘vredesbeweging’ en, meer dwingende, activiteiten van antimilitaristen, maar zij vormde voor sommigen mede een voorname katalysator van geweld tegen (vooral) objecten.

Anti-imperialisten uit het decennium 1980-1990 – die zich als “de Beweging” zouden onderscheiden van de bredere kraakbeweging – breidden de activiteiten verder uit en een deel verruilde het algemene (vaak vreedzame) verzet tegen militarisme voor dat tegen apartheid in Zuid-Afrika. Dit werd spoedig gekenmerkt door brandaanslagen die soms ook leidden tot vele miljoenen gulden economische schade. De opmerkelijkste aanslagen werden uitgevoerd door een kleine splintergroep die zich, hardnekkig, vastbeet in beëindiging van de apartheid. Deze gewelddadigste exponent van de (anti-imperialistische) Beweging voerde aanvankelijk onder gelegenheidsnamen acties uit, maar werd later bekend als de *Revolutionaire Anti-Racistische Actie (RaRa)*. Door haar kregen diverse ondernemingen, vanwege zakelijke “ondersteuning” van het Zuid-Afrikaanse regime, te maken met aanslagen. Deze feitelijke vorm van chantage leidde, deels, tot verbreken van de handelscontacten met Zuid Afrika. RaRa verdient speciaal vermeld te worden vanwege andere uitzonderlijke feiten. Zo hadden haar leiders contact met leden van de Duitse, terroristische, Rote Armee Fraktion en Bewegung 2. Juni. Ook verrichte zij criminele hand- en spandiensten aan diverse – terroristische – ‘bevrijdingsbewegingen’ in Latijns-Amerika.

Een ander met imperialisme verbonden issue was migratie. Veel mensen trachtten de armoede en onderdrukking, maar vooral oorlogen te ontvluchten en zochten hun heil elders, zelfs in landen van oorspronkelijke uitbuiters. De komst van asielzoekers leidde tot stringent toelatingsbeleid en dat wekte de woede van steeds meer actievoerders die zich sterk verzetten. Enkelen zagen hierbij geen probleem in gebruik van grof geweld tegen objecten, ook middels brand- en bomaanslagen. De acties kwamen vooral voor rekening van ‘anti-imperialisten’, die zich naast verzet tegen Nederlands, maar ook Europees asielbeleid in eigen land en deels in de buurlanden ook bezighielden met de bestrijding van racisme en fascisme. Hierbij werd fysiek geweld tegen, doorgaans extreemrechtse, tegenstanders niet geschuwd. Ook moest de vaak als een buffer fungerende politie het ontgelden bij (dreigende) confrontaties tussen extreemlinkse en extreemrechtse actievoerders.

Anti-imperialisme werd door veel linkse actievoerders niet alleen geprojecteerd op de activiteiten van het Westen in onderdrukte en uitgebuite ontwikkelingslanden, maar in eigen land vaak gekoppeld aan antikapitalisme, omdat dit in hun optiek niet los kon worden gezien van vooral ondernemingen, die vaak in de Derde Wereld hun (woeker)winst behaalden. Met name radicale actievoerders richtten hun pijlen op multinationals die spoedig geconfronteerd werden met – deels grootschalige – vernielingen, ook in de vorm van (brand)aanslagen. In de jaren negentig kregen staten te maken met (tevens gewelddadig) protest van ‘antiglobalisten’, die de nieuwe economische wereldorde niet wilden erkennen. Deze ook wel ‘alterglobalisten’ genoemde individuen en groepen projecteerden hun vele angsten op de – vooral financiële en

economische – mondialisering.⁸ Potentieel doelwit van (gewelddadig) protest waren dan ook internationale bijeenkomsten van Wereld Handels Organisatie (WHO), Wereld Bank (WB) en Internationaal Monetair Fonds (IMF). Zij leverden, volgens actievoerders, de wereldeconomie immers uit aan het grootkapitaal. De antiglobalisten wilden vooral daarom (deels met geweld) de ‘big business’ van multinationals en de ‘big money’ van WHO, WB en IMF bestrijden.

Anti-imperialisten gebruikten een gevarieerd scala aan actiemethodes waarbij de grote meerderheid op legale wijze hun ongenoegen over (gepercipieerde) misstanden in binnen- en buitenland kenbaar maakte. Zij stelden zich tevreden met verbale uitingen of het verspreiden van hun gedachtegoed door spandoeken en posters, pamfletten en stickers. Slechts sporadisch overschreden zij hun zelf opgelegde grenzen en gooiden zij een steen naar een onwelgevallig object. Een kleine – gewelddadige – minderheid echter overschreed de grenzen van de wet en maakte daarbij gebruik van illegale middelen. Behalve het gooien van molotovcocktails – de zogenaamde “mollies” – en (grootschalige) vernielingen van objecten ging het om aanslagen middels brandstichting en explosieven. Daarbij bestond, hoewel in veel gevallen op tijd werd gewaarschuwd, risico op lichamelijk letsel wanneer aanslagen gericht waren tegen de directe woonomgeving, zoals bij Kosto en ook doelwitten van dierenrechtenextremisten. Een andere (illegale) actiemethode was – eerst bij communistisch-georiënteerde actievoerders in de jaren zestig en zeventig, maar later eveneens bij de Beweging en haar navolgers in dit millennium – intimidatie. Het huidige vooral via *social media* uitgevoerde *doxing* werd de facto al in 1969 gebruikt door de ‘Rode’ groeperingen en, in de jaren tachtig en negentig, door de Beweging zelf verder uitgebouwd. Deze vorm van intimidatie werd in de laatste decennia vervolmaakt en lokte zo acties uit als *home visits*, waarbij woningen en auto’s niet alleen werden beklad, maar soms ook door brand vernield.

Sporadisch kregen bij *home visits* personen te maken met fysiek geweld. Dit gebeurde vooral door dierenrechtenextremisten. Maar ook schroomden antifascisten doorgaans niet hun extreemrechtse tegenstanders te lijf te gaan. Nadrukkelijk geldt dat aanslagen tegen personen met als ultiem doel het doden van de tegenstander op één uitzondering na – de moord op Pim Fortuyn door Volkert van der Graaf – geen onderdeel uitmaakt(e) van het actierepertoire van zowel linkse actievoerders als dierenrechtenextremisten. Dat weerhield sommigen echter niet aanzienlijke risico’s te nemen, zoals de extreemrechtse politicus Janmaat – en meer nog diens (latere) partner – in 1986 in Kedichem aan den lijve ondervonden.

Het directe effect van extreemlinkse acties bleef vaak onduidelijk. Mogelijk leidde dit tot afvlakken van overheidsbeleid inzake asiel of bevorderen van dierenwelzijn, maar dat was waarschijnlijk meer te danken aan de vreedzame acties uit het maatschappelijk middenveld of aan verandering van eigen inzicht van de beleidsmakers en -uitvoerders. Slechts de aanslagen van RaRa hadden, zichtbaar, succes met terugtrekking van de MAKRO-keten uit Zuid-Afrika.

⁸ BVD, ‘De visie van de Binnenlandse Veiligheidsdienst op het fenomeen antiglobalisering’, *BVD-Nieuwsbrief*, nr. 1 (voorjaar 2002): 10-24.

Daarnaast hadden de – soms erg ver gaande – activiteiten van dierenrechtenextremisten effect. Dezen schroomden, in Groot-Brittannië, bijvoorbeeld niet de stoffelijke resten te ontvreemden van de moeder van een persoon, die cavia's leverde aan de dierproevenindustrie. Pas na de, zo afgedwongen, sluiting van het bedrijf werd verteld, waar het stoffelijk overschot zich bevond. Een soortgelijke chantage zou later overigens eveneens tot (lange) gevangenisstraf leiden voor een Nederlandse dierenrechtenextremist.

Autoriteiten

Autoriteiten hebben – via het mandaat van kiezers aan politici – de opdracht te zorgen voor een toestand die, in optima forma, de hele gemeenschap de beste uitgangspunten biedt. Dat daarbij tevens middelen ter handhaving van de bereikte gewenste situatie een zekere rol spelen, moge duidelijk zijn. Wat betreft de interactie van autoriteiten met hun tegenstanders, de actievoerders, komen specifiek zaken aan bod waar het gaat om enerzijds inlichtingen- en veiligheidsdiensten, anderzijds opsporingsinstanties. De eerstgenoemde diensten leggen zich vooral toe op voorkomen van aantastingen van de democratische rechtsorde en tegengaan van beïnvloeding van politieke besluitvorming. Op hun beurt hebben met opsporing en vervolging van strafrechtelijke zaken betrokken instanties een eigen taak bij tegengaan van overtredingen en misdrijven, waarbij zij ook kunnen terugvallen op het, hen toegekende, geweldsmonopolie. Het moge duidelijk zijn dat bij de implementatie van dit laatste nadrukkelijk grenzen (moeten) worden gesteld.

Voor de uitvoering van hun takenpakket zijn, bij activisme direct betrokken, instanties diverse instrumenten ter hand gesteld. De politie kent genoemde geweldsmonopolie, maar kan in samenwerking met het Openbaar Ministerie waar en wanneer nodig tevens beroep doen op het Wetboek van Strafrecht (WvS). De diensten – i.e. BVD/AIVD en zijn 'ogen en oren in het land', de Politie Inlichtingendienst / Regionale Inlichtingendienst – kunnen sedert einde jaren tachtig terugvallen op de Wet inlichtingen en veiligheidsdiensten (Wiv). Deze biedt een breed scala aan bijzondere inlichtingmiddelen, die na een intern overleg en de goedkeuring van de minister – en sinds 2002 ook getoetst door commissies van toezicht – kunnen worden ingezet.

De wisselwerking tussen actievoerders en autoriteiten is een zaak van actie en reactie. Soms, vooral in relatie tot milieubeleid, kunnen gematigde actievoerders – zeker indirect via hun standpunten – in feite zelfs onderdeel uitmaken van beleid. Kritische, maar welwillende tegenstanders worden dan 'gefaciliteerd'. Daartegenover staat een (gering) aantal radicalere tegenstanders dat – vanwege hun dikwijls gewelddadige uitingen – te maken kan krijgen met overheidsrepressie.

Een goed voorbeeld van hoe individuen afhankelijk van hun persoonlijke keuzes heen en weer worden geslingerd in de maalstroom van, extreem, geweld van actievoerders en deels scherpe repressieve maatregelen daartegen vormde Aad Kosto. Als PvdA-Kamerlid spande hij zich van meet af aan in voor de in isolatie zittende terroristen van de Rote Armee Fraktion. In oktober 1977 was hij samen met Mr. Bakker Schut – advocaat van de RAF en later tevens van

RaRa – spreker bij een manifestatie in Amsterdam, die daar onder de titel ‘Moord op politieke gevangenen in de BRD?’ werd georganiseerd door het ‘Medisch Juridisch Comité Politieke Gevangenen’ en het Rood Verzetsfront.⁹ Medio 1978 nam Kosto het op voor – in Nederland gedetineerde – RAF-leden. Zo liet hij staatssecretaris Haars nadrukkelijk weten dat ‘het geen pas gaf om gevangenen zo te behandelen dat hun persoonlijkheid werd ondergraven, zelfs als het om “moeilijke gevangenen” zoals de RAF-leden ging’.¹⁰

Een decennium later koos Kosto, mogelijk omdat de PvdA toen deel uitmaakte van de regeringscoalitie, een geheel andere invalshoek. Hij pleitte, vooral inzake de RaRa-aanslagen, voor vervangen van ‘politiek gewelddadig activisme’ door ‘politiek terrorisme’, aangezien ‘de grens van aanvaardbaar activisme is bereikt’.¹¹ Waarschijnlijk moest hij door nieuwe politieke verantwoordelijkheid een ander standpunt innemen over ‘extreem geweld’. De apotheose zou nog volgen. Op 13 november 1991 kreeg Kosto – die inmiddels met de (waarschijnlijk) meest moeilijke portefeuille, die van asiel- en vreemdelingenbeleid, was belast – persoonlijk direct te maken met het geweld van RaRa, toen deze zijn woning door een bomaanslag verwoestte.

In de persoon van Kosto kwamen – zeker deels – dilemma’s bijeen, waarmee zowel de actievoerders als de autoriteiten werden en worden geconfronteerd. Dat bepaalde actievormen dilemma’s opriepen, was onvermijdelijk. De vraag hoe de beoogde resultaten konden worden bereikt, leidde tot een permanente bewegingsinterne discussie over vooral toelaatbaarheid van exorbitant geweld en immense intimidatie. Mochten, en zo ja in welke gevallen, grenzen van de wet ook ruimschoots worden overschreden? En, a priori ervan uitgaande dat geweld tegen personen uit den boze was, was en zo ja in welke mate geweld tegen objecten wel geoorloofd? Mochten, bijvoorbeeld, de molotovcocktails en ‘eenvoudige en spontane’ brandstichting wel, maar moesten brand- en bomaanslagen worden vermeden? En in hoeverre was intimidatie als geniepige vorm van bedreiging een geoorloofd middel? Een geheel andere discussie betrof de interactie met de overheid. Want deze legde, naast die van actievoerders, tevens de dilemma’s van de autoriteiten bloot.

Zeker de jaren tachtig en negentig kenden scherpe tegenstellingen tussen wat vooral de radicale actievoerders trachtten te bereiken en wat autoriteiten – vaak noodgedwongen – daar tegenover zetten. De actievoerders wilden vanuit politiek ongeduld zo snel mogelijk resultaat zien, maar kregen doorgaans nauwelijks, of zelfs helemaal geen, gehoor bij de overheid. Deze

⁹ Davidson, Steef. 1977. ‘Moord op politieke gevangenen in de BRD?’ Affiche.
<https://geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/view?identificatie=NAGO02%3AIIISG-30051003038012>

¹⁰ Jacco Pekelder, *Sympathie voor de RAF. De Rote Armee Fraktion in Nederland, 1970-1980* (Amsterdam: Mets & Schilt, 2007), 260.

¹¹ Maartje van der Woude, *Wetgeving in een veiligheidscultuur. Totstandkoming van antiterrorismewetgeving in Nederland gezien vanuit maatschappelijke en (rechts)politieke context* (Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2010), 171.

‘politiek gewelddadige’ activisten wensten hierin niet te berusten. Zij verloren hun geduld en opteerden voor, deels harde, actie. Dit leidde spoedig tot een bewegingsinterne discussie over geweldsaanwending. De autoriteiten voelden slechts de opdracht te zorgen voor een binnen de bevolking zo breed mogelijk geldende veiligheid. Zij werden hierbij tevens opgejaagd door de publieke opinie, wat kon leiden tot moeilijk na te komen beloften of twijfelachtige uitspraken. Zo zou het (toenmalige) Hoofd van de BVD, Mr. Docters van Leeuwen, meteen na de aanslag tegen de woning van Kosto verklaren dat de dienst RaRa ‘nadrukkelijk in het vizier had’. Om onduidelijke redenen noemde hij hierbij wat betreft de directe uitvoerders een aantal, dat voor de kenners van heimelijk opererende (kleine) cellen meteen ongeloofwaardig geklonken moet hebben. Het bleef voor de autoriteiten die zoveel mogelijk wilden vasthouden aan een coulante omgang met haar tegenstanders een dilemma hoe, de gewenste, veiligheid bereikt zou kunnen worden zonder daarbij escalatie uit te lokken.

Mede de overheid kende een interne ‘gewelddiscussie’, namelijk over de bestrijding van het probleem. Hierbij kwamen *hardliners* tegenover degenen te staan die opteerden voor een meer ‘behoedzame en slimme aanpak’. Hoewel deze scheiding niet altijd even duidelijk was aan te brengen, waren er zaken waarbij politie en diensten (deels soms ernstig) botsten.

Het omgaan van autoriteiten met actievoerders was balanceren op het scherp van de snede. Het overheidsbeleid, dat oppositionele groeperingen lang veel vrijheid schonk, leidde tot escalatie in het optreden van activisten, die daarbij ook trachtten de grenzen op te rekken. Tevens hierom lag gewelddadig handelen op de loer, waardoor het OM zich op den duur ook op strafrechtelijke vervolging richtte. Een dergelijk – meebewegend – overheidsbeleid was te zien als goed voorbeeld van wat ook hier ‘*Dutch Approach*’ zal gaan heten. Want autoriteiten kozen (zo lang mogelijk) de kant van actievoerders en gaven hen op grond van democratisch-rechtsordelijke principes veel speelruimte, maar die aanpak sloeg om naar eveneens repressie wanneer extremistische actievoerders (exorbitant) geweld aan de dag legden.

1.1 Onderzoeksopzet

Begin 1998 verscheen bij de BVD een (door de auteur van dít onderzoek uitgevoerde), vanwege rubricering, ‘interne’ analyse van de linkse Beweging in specifiek de jaren tachtig en negentig.¹² Deze beperkte zich tot de praktijk van legale én illegale actievoerders, waarbij wel hun interne discussie over geweldsaanwending ter sprake kwam, maar de rol van de overheid onderbelicht bleef. Bij dit BVD-onderzoek was gebleken dat buiten de dienst duidelijk sprake was van een kennisprobleem: er werd, en wordt, weliswaar onderzoek verricht naar het linkse actievoeren in Nederland, maar dit bleef, in hoge mate, beperkt tot ‘niet-gewelddadig politiek activisme’, dat de AIVD later ‘activisme’ noemde. De door de dienst als extremisten geduide

¹² BVD, *Panta Rhei*, 1998). In 2001 volgde bij de AIVD (in Zoetermeer) een supplement.

personen en groepen – die zich bij hun acties buiten de grenzen van de wet begaven – bleven in de wetenschappelijke publicaties om diverse redenen grotendeels buiten beschouwing. De voornaamste reden was hun weigering te spreken met wetenschappers, maar ook journalisten, uit angst voor *exposure*. Dit, bij de BVD en AIVD reeds lang bekende, fenomeen is door zijn analisten in talrijke achtergrondgesprekken gedeeld met wetenschappers, die voor de overheid onderzoek verrichten. Dit gebeurde, bijvoorbeeld, in relatie tot de onderzoeker Van der Varst, die hiervan (in 2010) getuigde in het onderzoek van Bureau Beke naar ‘Extreem link(s)? Een verkennend onderzoek naar linksgeoriënteerde initiatieven in Nederland’. Hij betoogde: “Er zijn diverse pogingen gedaan om personen betrokken bij initiatieven zelf te spreken, maar die hebben beperkt resultaat gehad. (..) Mogelijke reden is dat vertegenwoordigers van bepaalde initiatieven niet willen meewerken aan een onderzoek in opdracht van de politie”. Mogelijke kan hier overigens zeker worden vervangen door evidente.

Bedoelde ‘kennishiaat’ leidde spoedig tot verschil van inzicht tussen wetenschappers, die vanwege rubricering slechts toegang konden krijgen tot activisme-gerelateerde informatie, en analisten van veiligheidsdiensten en politie, die ook gebruik konden maken van heimelijke informatie over extremisme. Het voorliggende bredere, vijf decennia omvattende, onderzoek wil deze leemte opvullen en – deels met behulp van genoemde BVD-rapport, maar met een toegespitste vraagstelling en meer wetenschappelijke onderzoeksinteresse – deze materie op uitvoerigere wijze analyseren om de onderliggende processen en motieven van zowel linkse extremisten als hun tegenstanders en bestrijders, de autoriteiten, bloot te leggen. Met nadruk moet worden gesteld dat beider activiteiten niet langs theoretische – sociologische – meetlat zullen worden gelegd. Het onderzoek spitst zich toe op de invloed van de ‘bewegingsinterne discussie’ op zowel de aard en mate als de duur van links geweld. Het viel de auteur van dit onderzoek eerder in de praktijk reeds op dat juist deze discussie van evident belang was voor de linkse Beweging in Nederland. Zo was zij een, belangrijke, remmende factor in relatie tot het – voorgenomen – geweld, een feit waaraan in de (wetenschappelijke) literatuur pas recent specifiekere aandacht is besteed. Uit dit laatste onderzoek zal hier overigens dankbaar worden geput. Daarbij komt mede de positie van de overheid aan bod, aangezien van meet af aan een relatie leek te bestaan tussen de (diverse) vormen van actievoeren en de zich soms daartegenkerende, maar soms ook erin meegaande, aanpak van de autoriteiten. Bij ‘extremisten’ wordt overigens uitgegaan van de door de overheid gehanteerde definitie, die later tevens door een aantal wetenschappers werd overgenomen: het betreft hier specifiek die personen, die in hun engagement – individueel of binnen gewelddadige extreemlinkse groeperingen – de grenzen van de wet, deels op ernstige wijze, overschrijden.

In dit onderzoek naar de interactie tussen actievoerders en autoriteiten wordt, mede ter verklaring van het geweld daarbij, een aantal hypothesen van een ingewijde geïncorporeerd.¹³

¹³ Frank Buijs, *Overtuiging en geweld. Vreedzame en gewelddadige acties tegen de apartheid* (Amsterdam: Babylon-De Geus, 1995), 190-234.

Een voorname reden is dat de auteur deze heeft gebruikt in zijn onderzoek naar de Beweging van de jaren tachtig, de categorie die – in zijn tijdsgebonden beperktheid – ook een belangrijk onderdeel uitmaakt van het onderhavige onderzoek. Naar zal blijken doet een aantal van zijn hypothesen tevens in het huidige tijdperk van verander(en)d actievoeren, na 2015, nog steeds opgeld waar het activisme, maar vooral extremisme betreft.

Het voorliggend onderzoek, dat de periode 1965-2015 bestrijkt, is in eerste instantie gericht op de eerder al specifiek door Dekkers en Dijkman (1988), Verbij (2005), Pekelder (2007), Moussault en Lust (2009), Malkki (2009), De Graaf en Malkki (2010) en Van Riel (2010) alsmede Moussault en Sahakian (2018) beschreven Rode Jeugd, Rode Hulp en Rood Verzetsfront.

Dekkers en Dijkman zijn (vooral ook) van belang, aangezien zij erin geslaagd zijn de hoofdrolspelers van weleer te benaderen voor een interview. In deze gesprekken tonen zij de, schadelijke, invloed van overheidsrepressie op de *players* binnen de ‘Hollandse stadsguerrilla’. Maar ook laten zij duidelijk ideologische verschillen zien tussen Rode Jeugd (en Hulp) en hun ‘voorbeeld’, de Rote Armee Fraktion, met name waar het gaat om de aanwending van geweld: zo lijken wapens voor de RAF belangrijker dan de ‘kameraadschap’ van RJ/RH, wier geweld van een ander, lichter, kaliber is. Toch wekt deze (journalistieke) terugblik op de Rode Jeugd de indruk van vooringenomenheid. Mede daaraan heeft het voorliggende onderzoek, dat ook duidelijke hand- en spandiensten aan de RAF laat zien, een andere draai willen geven door de activiteiten te bezien door de bril van de overheid.

Verbij geeft een – uitgebreide en verhelderende – inleiding van zijn ‘Tien rode jaren’, het decennium 1970-1980, inclusief Maagdenhuis, studentenvakbeweging en Provo. Hij geeft duidelijk de overstap aan van protest naar verzet, zoals vormgegeven door de Rode Jeugd en, later, Rode Hulp. Een duidelijk winstpunt in zijn onderzoek is dat Verbij niet schroomt terug te vallen op de praktijkervaring van de BVD in de persoon van Frits Hoekstra. Dit laat echter onverlet dat de auteur wel degelijk kritiek uit op met name de veelvuldige – en mede daarom ook mislukte – infiltratiepogingen van zowel BVD als lokale/regionale inlichtingendiensten. Samengevat: Verbij is erin geslaagd een voor zover mogelijk objectief beeld te schetsen van de ‘Rode’ groeperingen en hun ‘tegenstanders’, specifiek de BVD. Voorliggend onderzoek kan wat dat betreft toevoegen, wat tot nu toe verborgen is gebleven wegens de doorgevoerde rubricering. Dit betreft zowel de activiteiten van RJ, RH en RVF als de rol van de overheid, met name de dienst.

Pekelder besteedt aandacht aan dezelfde periode, specifiek aan de Duitse Rote Armee Fraktion en het ‘medeleven’ dat deze terroristen hebben ondervonden in Nederlandse kringen, met name onder journalisten, medici, juristen en politici, maar mede onder de communistisch *angehauchte* Rode Jeugd, Rode Hulp en Rood Verzetsfront. Een groot pluspunt van Pekelders onderzoek is dat het duidelijk maakt dat sympathie, mede voor terroristische organisaties, niet beperkt hoeft te blijven tot actiegroepen, maar dat het tevens vervlochten kan zijn met de hele maatschappij. Wat dat betreft heeft het voorliggende smallere, specifiek op ‘links extremisme’ gerichte, onderzoek beperkingen. Daarnaast toont Pekelder (in Pekelder en Boterman, 2005), met welke ethische vragen het *Umfeld* – de (mede facilitaire) achterban – van de Rote Armee

Fraktion geconfronteerd werd en wat hier de specifiek repressieve rol van de Duitse overheid was. Zij trokken immers het strafrechtelijk proces door naar het engere *Umfeld*. In Nederland gebeurde dat bij Rode Jeugd en later Rode Hulp niet.

Moussault verdient aandacht vanwege diens actieve herinneringen vanuit zijn directe betrokkenheid bij het Rood Verzetsfront. Hoewel een eigen invulling van de gebeurtenissen daarbij op de loer ligt, zijn diens diverse beschrijvingen als insider van belang. Voorliggend onderzoek heeft deze kunnen bevestigen en soms bijstellen.

Malkki heeft aan de hand van de Rode Jeugd laten zien dat een coulante overheid kan zorgen voor een soepele afwikkeling van (niet alleen gepercipieerde) dreiging. Zo vormde het liberalere klimaat in Nederland volgens de auteur, de facto, een ‘antidote for terrorism’. In het voorliggend onderzoek wordt dit – eveneens door de nog ter sprake komende hypothesen van Buijs (1995) – bevestigd.

De Graaf heeft (voor een gedeelte met Malkki) er in haar onderzoek naar Rode Jeugd op gewezen dat bewegingen als deze gevoelig blijken te zijn voor overheidsinventies, zoals vormgegeven door infiltraties van de BVD, en dat dit tevens escalatie en radicalisering heeft voorkomen. Deze, feitelijke, interactie tussen actievoerders en autoriteiten komt nadrukkelijk aan bod in haar onderzoek naar de Rode Jeugd, meer specifiek de Eindhovense afdeling. Door gebruik (kunnen) maken van gerubriceerd inlichtingenmateriaal heeft voorliggend onderzoek echter enige kanttekeningen kunnen zetten bij de toch zeker aanwezige pejoratieve kanten van het actievoeren van de ‘Rode’ beweging.

Van Riel beschrijft – deels overeenkomstig de onderzoeken van Dekkers en Dijkman en Verbij – de ‘zaterdagmiddagrevolutie’, zoals met name vormgegeven door de Rode Jeugd, meer specifiek Luciën van Hoesel, en dat deel van de groep, dat later aan de touwtjes trok bij Rode Hulp. Wat hier vanzelfsprekend ontbreekt zijn de op inlichtingenmateriaal beruste data.

De BVD en, later, AIVD zijn zoals tevens Abels (2006, 2007) aantoonde – ondanks het feit dat de dienst tevens infiltratie aanwendde – altijd voorstander geweest van een zo coulant mogelijke aanpak van de actievoerders, met name van hun minder prominente achterban, die zelf vaak ook zijn afkeur uitsprak over het geweld van een minderheid. Dit beleid heeft vooral ook te maken met de vooronderstelling dat harde repressie contraproductief is en, in het ergste geval, leidt tot ondergronds gaan van tot geweld bereide ‘tegenstanders’. Al met al heeft deze, waar mogelijk, toeschietelijke houding van de Nederlandse autoriteiten geleid tot veel minder repressie dan in – door De Graaf (2010) eveneens onderzochte – landen als Verenigde Staten, BRD en Italië. In dit onderzoek gaat het wat genoemde ‘Rode’ groeperingen betreft overigens specifiek om nieuwe inzichten in relatie tot de (interne) geweldsdiscussie én het optreden van de overheid.

De nadruk van het onderzoek ligt op de ‘Beweging’ vanaf circa 1980. Deze wordt met exploitatie van (talrijke) open bronnen en wetenschappelijk materiaal geanalyseerd en geduid.

Buijs (1995), die een groot aantal hypothesen heeft bijeengebracht in zijn queeste naar verklaringen voor politiek geweld, verdient specifieke aandacht vanwege zijn onderzoek naar

de ‘Beweging’ in de periode 1980-1990, aangezien dit immers voor een klein deel strookt met het onderhavige onderzoek. Pluspunt hierbij is dat hij naar aanleiding van gewelddadige acties wijst op ‘heftige debatten over doel en middelen’. Als minpunt geldt echter dat de auteur deze debatten alleen maar opmerkt binnen maatschappij en politiek. In relatie tot de Beweging zelf noemt hij slechts wat kritiek vanuit *Shell uit Zuid-Afrika*, dat met meer vreedzame aanpak het verzet tegen de apartheid vormgeeft. Kortom, Buijs geeft RaRa ruimschoots het woord, maar de toch wel degelijk aanwezige vraagtekens bij de aanslagen vanuit de Beweging zelf komen niet aan de orde. Mede hieraan heeft voorliggend onderzoek alle ruimte willen bieden.

Duivenvoorden (2000) verdient aandacht vanwege zijn monumentale onderzoek naar de kraakbeweging en specifiek de rol daarbinnen van de, deels zeer, gewelddadige orthodoxe krakers. Daarnaast geeft hij de voorbeeldrol en de invloed aan van de Nederlandse, met name Amsterdamse, krakers in Europees verband. Een pluspunt – en daarmee tevens een link naar het voorliggende onderzoek – is de door Duivenvoorden stelselmatig belichte inbreng van de autoriteiten. Wat wederom ontbreekt wegens de ontoegankelijkheid van inlichtingenmateriaal zijn diverse details, die inzicht geven in het gewelddadig karakter van een deel van de krakers.

Muskens (2014) heeft, zeer uitgebreid, onderzoek verricht naar zowel het gematigde, vreedzame protest als het deels zeer gewelddadige verzet tegen de apartheid. Interessant is de link die hij legt tussen ‘für Juden verboten’ en ‘slegs vir blankes’. Een groot deel van de anti-apartheid kan immers niet los worden gezien van (al dan niet overgeleverde) ervaringen uit de Tweede Wereldoorlog. RaRa komt naturaliter nadrukkelijk aan bod. Dat levert overigens een kritiekpunt op, aangezien de auteur voetstoots een uitspraak van de RaRa-voorman in VPRO-Andere Tijden overneemt dat RaRa “een concept, een idee is en dat het geen copyright heeft”. Een pluspunt van zijn lijvige boekwerk is dat Muskens in ieder geval enige bewegingsinterne discussie weergeeft, bijvoorbeeld waar het gaat om de “heroïsering” van de RaRa-voorman. Interessant is ook de vergelijking die de auteur in relatie tot apartheid maakt tussen enerzijds de actievoerders, die wereldwijd voorop liepen in actiebereidheid, en anderzijds de overheid, die inzake concrete maatregelen een achterblijver was. Wat zijn onderzoek natuurlijk ontbeert zijn uit inlichtingenmiddelen gegenereerde details, die toch wel enige kanttekeningen plaatsen bij de door de auteur aangehaalde actievoerders. Daarvoor is het voorliggende onderzoek een welkome aanvulling.

Boot (2015) heeft onderzoek verricht naar antimilitarisme en daarbij, tevens, aandacht geschonken aan de rol van de overheid, maar ook van de politiek. De auteur laat goed zien dat de autoriteiten zo lang mogelijk een toeschietelijke houding kennen waarbij tegenstanders van defensie veel ruimte wordt geboden. Daarnaast toont zij dat de antimilitaristische beweging in feite een beperkte omvang heeft en dat daarom de – eventuele – dreiging ook niet overdreven moet worden. Wat node ontbreekt zijn gerubriceerde data, die een juister beeld schetsen van de wel degelijk aanwezige ondermijnende activiteiten.

In relatie tot de inbreng van de overheid inzake activisme wordt mede verwezen naar verschillende relevante publicaties, onder andere van Klerks (1989). Hij heeft niet terrorisme zelf, maar de bestrijding ervan onderzocht. Dat de auteur zich zelf verbonden voelde met het activistische milieu is te zien in zijn voorgestelde aanpak van terrorisme, dat door hem wordt

omschreven als ‘onderdeel van de samenleving’. Om dit op te lossen moet volgens Klerks een ander beleid worden gezocht dan alleen maar een ‘puur repressieve’. Over de inlichtingen- en veiligheidsdiensten wil Klerks kort zijn: zij zijn ‘zonder enige democratische besluitvorming’ tot stand gekomen en er is geen sprake van ‘enige effectieve controle’. Kortom: “De BVD en de PID hebben in hun huidige vorm geen recht van bestaan, omdat controle op doelmatigheid en democratisch functioneren niet mogelijk is”. Dit is een duidelijk *statement*. Hopelijk kan het voorliggende onderzoek een eerste stap betekenen op weg naar in elk geval transparantie.

Muller (1994) op zijn beurt stelt vragen over de ‘politieke’ verantwoordelijkheid bij ‘gijzelingen, aanslagen en ontvoeringen’ in Nederland. Onder andere wil de auteur weten of gezagsdragers en ambtenaren, bij hun besluitvorming, op voorhand rekening houden met de kans dat zij zich daarover later moeten verantwoorden. De auteur constateert naar aanleiding van de RaRa-aanslagen van 1991 dat de verantwoording, vanuit de verschillende overheden, beperkt was, waardoor ‘het parlement de regering niet heeft kunnen controleren’. Met name was er kritiek, vanuit de volksvertegenwoordiging, op de rol van de BVD. Het voorliggende onderzoek heeft deze kritiek door gebruik van inlichtingenmateriaal in ieder geval voor een deel willen bijstellen of wegnemen.

Abels (2006, 2007) kijkt vanuit het dienstperspectief naar het contraterrorisme-beleid sinds 1973. Ook De Graaf (2010) houdt zich bezig met de materie, maar vergelijkt ‘de strijd tegen terrorisme in Nederland, Duitsland, Italië en Amerika’. Daarnaast introduceert zij een nieuwe methode om contraterrorisme-beleid te meten, ‘omdat de impact van terrorisme ook direct beïnvloed wordt door het publieke en politieke discours erover’. De auteur betitelt dit als ‘*performative power*’, waarmee zij doelt op de ‘voorstellings- annex overtuigingskracht van terrorismebestrijding’. Zij vraagt zich af in hoeverre de nationale overheid erin slaagt de ‘publieke en politieke steun te verwerven en met haar voorstelling van zaken de beeldvorming over (contra)terrorismen te beïnvloeden’.¹⁴ De auteur onderstreept dat *performative power* niets zegt over effectief en succesvol beleid, maar dat het te maken heeft met zichtbaarheid alsmede mobiliseringskracht van dit beleid.¹⁵ Hoewel niet specifiek geduid, komen deze begrippen her en der terug in het voorliggende onderzoek dat ook gaat over de inbreng van de autoriteiten.

Een welkome aanvulling in relatie tot ‘antiterrorismewetgeving’ biedt Van der Woude (2010). Zij komt in haar studie met de – interessante, maar ook controversiële – uitspraak dat de aanslagen van Molukkers, Rode Jeugd en RaRa ‘misschien wel dezelfde reactie opgeleverd zouden hebben als de aanslagen op de Twin Towers wanneer zij nu, twintig jaar later, hadden plaatsgevonden’. Misschien mag dat gelden voor de Molukse acties, maar dít onderzoek laat

¹⁴ Beatrice de Graaf, *Theater van de angst. De strijd tegen terrorisme in Nederland, Duitsland, Italië en Amerika* (Amsterdam: Boom, 2010), 139.

¹⁵ *ibidem*, 141.

zien dat het jegens de Rode Jeugd en RaRa zeker een brug te ver is, omdat hun geweld in elk geval nooit gericht is geweest op personen.

Voorliggend onderzoek is – in vergelijking met sommige van genoemde auteurs – een eerder integrale analyse, aangezien dezen in zekere mate vooringenomen zijn en/of blind voor zeker relatieve factoren, zoals de bewegingsinterne discussie en de *hidden factor*. Manipulatie door diensten en de, daarmee gepaard gaande, aantasting van de werkelijkheid blijven daarom bij hen vaak onbenoemd.

Met nadruk dient overigens tevens te worden gezegd dat het in genoemde publicaties, voor een aanzienlijk deel, ontbreekt aan extremisme-gerelateerde informatie, zoals die in het voorliggend onderzoek wordt behandeld. Genoemde auteurs komen – vanwege het specifieke onderzoek – hier in wisselende mate aan bod, aangezien dit zoals gezegd is toegespitst op het tot op heden onderbelichte linkse ‘extremisme’, het fenomeen dat met name is beschreven via voor derden ontoegankelijke dienstinformatie. Deze kan nu voor een deel wel worden geduid, aangezien hier tevens gebruik is gemaakt van een aanzienlijk aantal BVD- en AIVD-bronnen, onder andere genoemd descriptief rapport ‘Panta Rhei’ dat, veel en nieuw, relevant materiaal over de ‘Beweging’ bevat. Voor deze specifieke inkijk kunnen overigens mede het onderzoek en de ervaringen van de oud-dienstmedewerkers Engelen (2000) en Hoekstra (2004) worden genoemd. Laatstgenoemde laat zich ook uit over ethiek en geeft als (pejoratief) voorbeeld de infiltratie van drie BVD-agenten in een – daardoor – uit vier personen bestaande cel van Rode Jeugd of Rode Hulp: “De cel bestond dan feitelijk bij de gratie van de dienst”.¹⁶ Deze, direct, bij de dienstactiviteiten betrokken functionarissen mogen niet ontbreken in een historiografie over links extremisme in Nederland.

Het moge duidelijk zijn dat het BVD-onderzoek praktijkgericht was en vooral bedoeld om ‘belangendragers’ – ter ondersteuning van, door hen te ontwikkelen en te voeren, beleid – te voorzien van relevante informatie om eventuele incidenten te voorkomen. Hier ligt de focus op functioneren van een beweging en het gaat vooral om interne mechanismen die tot geweld, of juist het afzien ervan, hebben geleid. In dit onderzoek komen, zoals gezegd, (sociologische) theorieën nauwelijks ter sprake. Het betreft in feite een historiografie over het linkse – door de jaren heen aan veranderingen onderhevige – ‘politiek (gewelddadige) activisme’, over sociale achtergrond en eventuele beïnvloeding door buitenlandse geestverwanten, maar eveneens haar radicaliseringstraject; een traject dat, deels, heeft geleid tot geweld en verdeeldheid. Daarnaast is het onderzoek nadrukkelijk een geschiedschrijving van het, zeker in relatie tot extremisme, onderbelicht te noemen – met het uiteenlopend actievoeren meebewegende en veranderende – overheidsbeleid dat hier ‘Dutch Approach’ zal worden genoemd. Deze term wordt bij diverse Molukse gijzelingsacties – vooral ook buiten Nederland – gehanteerd voor de *modus operandi* van de Nederlandse autoriteiten: het door onderhandelen winnen van tijd en niet ingaan op de

¹⁶ Frits Hoekstra, *In dienst van de BVD. Spionage en contraspionage in Nederland*, (Amsterdam: Boom, 2004), 174.

eisen van gijzelnemers hen overhalen zelf hun acties te beëindigen. Het begrip wordt later met name bij militaire missies in conflictgebieden gehanteerd. In het voorliggende onderzoek gaat het echter specifiek om het overheidsbeleid jegens de Nederlandse actievoerders, die nu eens met coulantie dan weer met repressie tegemoet worden getreden.

De Nederlandse aanpak moet overigens niet worden beschouwd als alles omvattende *grand strategy* en ook lijkt een duidelijk verschil aanwezig in benadering tussen bijvoorbeeld BVD/AIVD en politie, maar het gaat in ieder geval om het wegnemen van veiligheidsrisico's. Onderhavig onderzoek naar relevant Nederlands beleid biedt vooral ook zicht op de plaats van de autoriteiten in het krachtenveld, waarbinnen linkse extremisten opereren. Want naast eigen (ideologische) overtuiging en interne discussie zijn de reactie van, maar ook de interactie met, de 'doelwitten' – i.e. met name overheid en bedrijfsleven – van direct belang. Wat was/is de invloed van, specifiek de gewelddadige, acties op het beleid en andersom? De achterliggende idee is enerzijds, mede door gebruik van gedeclineerd inlichtingenmateriaal, bestaande en in wetenschappelijke literatuur beschreven inzichten over het politiek geweld en de discussie daarover, maar tevens de positie van de overheid hierbij, te verrijken; anderzijds deze beide te nuanceren of waar opportuun bij te stellen of mogelijk te verwerpen.

De constatering dat onderzoek naar vooral 'extremisten' in gebreke is gebleven, speelt een rol bij de onderzoekbehoefte. De bestaande historiografie is onvolledig, omdat individuen als onderzoeksobject doorgaans geen wetenschappers te woord staan, die aan de overheid zijn – of kunnen worden – gelieerd. Ter illustratie volgt hier het effect van een wetenschappelijke enquête over het gebruik van geweld, zoals die in juni 1985 werd gehouden door het, Leidse, Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen (COMT). De actievoerders kregen een vragenlijst met – te omcirkelen – activiteiten, variërend van 'demonstraties en/of openbaar maken van geheime documenten' tot (zelfs) "gooien met een bom, waarbij de kans groot is dat mensen gewond raken". Daarnaast waren er mede persoonlijke vragen. Een links activistisch blad waarschuwde per omgaande voor 'lieden' die blij zouden zijn met ingevulde vragenlijsten.¹⁷ Sindsdien namen zichzelf respecterende activisten nauwelijks – en met name extremisten nooit meer – deel aan dergelijke onderzoeken van welke universiteit of instelling ook, in de stellige overtuiging dat uitkomsten zouden worden gedeeld met BVD/AIVD en/of de politie. Ondergetekende heeft dit zelf in het onderhavige onderzoek kunnen ervaren.

Vaak gaven BZK, WODC en NCtB/NCTV opdracht voor dergelijke onderzoeken en die instanties werden (en worden nog steeds) – zeker door de extremisten – gepercipieerd als vijand, vanwege genoemd 'doorsluizen' van uit het onderzoek voortvloeiende resultaten. Dit kennisprobleem wordt in dit onderzoek gecompenseerd door de, vrijgekomen, informatie van de dienst die – langs andere weg en mede dienend als min of meer primaire bron – wél nader zicht biedt op de materie. Vooral waar het gaat om (de transcriptie van) technische bronnen,

¹⁷ *Bluf!* 175, 20-6-1985

zoals microfoonactie of telefoontap, is deze ‘veiligheidsbril’ zeker niet te beschouwen als een beperkende factor. Bij menselijke bronnen moet natuurlijk worden gewaakt voor een mogelijk eigen interpretatie van het gehoorde, maar deze – a prima vista – restrictie doet, nadrukkelijk, niets af van het feit dat de openbaarmaking van dienstinformatie, zoals deze hier plaatsvindt, het onderzoek evident krachtiger maakt.

Het onderzoek kan het beeld bij een deel van de media, overheid en politici, maar ook samenleving, nuanceren dat linkse actievoerders “een woeste bende relschoppers” zijn.¹⁸ Zo laat het bewegingsinterne discours zien dat het een divers gezelschap betreft en dat eveneens sprake is van ‘zelfreinigend vermogen’. Hieronder wordt verstaan dat extreem gewelddadige personen worden geweerd uit de brede beweging onder verwijzing naar de – door de meeste gematigde activisten als zodanig beschouwde – contraproductiviteit van buitensporig geweld. De precieze herkomst van de term ‘zelfreinigend vermogen’ is – behalve dat het afkomstig is uit de waterhuishouding – onduidelijk. Het is de auteur bekend dat, het sinds de jaren tachtig, bij de BVD en AIVD een gangbaar begrip is, maar mede wetenschappers gebruikten de term. Pekelder bijvoorbeeld wees er in 2006 met klem op dat de overheid zou moeten (en kunnen) vertrouwen op het ‘zelfreinigende vermogen binnen (ook) extremistische groeperingen’.¹⁹

Ik ambieer een kwalitatief historisch (comparatief) onderzoek met specifieke focus op zowel de invloed van bewegingsinterne geweldsdiscussie als de ‘Dutch Approach’. Daarbij is van belang welke rol geweld heeft gespeeld bij ‘Rode’ groeperingen, de anti-imperialistische ‘Beweging’ én haar opvolgers in dit millennium. Ook moet blijken of bij geweldsgebruik een rode draad bestaat vanaf midden jaren zestig van de vorige eeuw tot op heden en of sprake is (geweest) van continuïteit van vooral de exorbitante vormen van geweld. Om reeds bestaande inzichten verder uit te diepen, is geprobeerd (zoveel mogelijk) ‘gederubriceerd’ – met andere woorden ‘voorheen confidentieel en deels geheim geclassificeerd’ – inlichtingenmateriaal ter beschikking te krijgen, omdat zo mede de buiten de wet actieve extremistische groeperingen duidelijker voor het voetlicht komen. Als goed voorbeeld geldt hier de ‘Revolutionaire Anti-Racistische Actie’ (RaRa) die zoals gezegd contact had met Duitse terroristen, maar die zich ter ondersteuning van Latijns-Amerikaanse – de facto terroristische – ‘vrijheidsbewegingen’ ook met criminele activiteiten heeft ingelaten. De groep gebruikte, aanvankelijk, tevens een andere spelling: Revolutionaire Anti Racistiese Aktie. In dit onderzoek zal eerdergenoemde versie worden aangehouden.

¹⁸ BVD, *Panta Rhei*, p.5

¹⁹ Jansen & Janssen, *Onder druk. Terrorismebestrijding in Nederland* (Breda: Papieren Tijger, 2006), 213.

Dit onderzoek behelst drie – zich in ideologie en uitgangspunten differentiërende – categorieën actievoerders, wier (eventuele) geweld kan voortkomen uit radicalisering en escalatie, maar eveneens uit interactie, zowel met de autoriteiten als onderling. Het betreft hier de volgende:

1. marxistisch-leninistische en/of maoïstische groepen: Rode Jeugd, Rode Hulp (jaren zestig/zeventig); Rood Verzetsfront (jaren zeventig/tachtig)
2. ‘oude’ Beweging: antimilitaristen; antifascisten; anti-imperialisten, onder wie specifiek RaRa; orthodoxe krakers, onder wie vooral Politieke Vleugel van de Kraakbeweging; milieu-extremisten; ‘autonomen’ (jaren tachtig/negentig)
3. ‘nieuwe’ Beweging: anti- of alterglobalisten; antifascisten; ‘asielextremisten’; milieuactivisten/-extremisten; dierenrechtenactivisten/-extremisten (eind jaren negentig - heden).

1.2 Onderzoeksvraag

Bij het voorliggend onderzoek naar de – discussie over de – diverse facetten van het links politieke geweld in Nederland, zoals aangewend door de even hiervoor genoemde drie onderscheiden categorieën actievoerders, richt ik mij specifiek op de beantwoording van het volgende:

Onderzoeksvraag:

“Welke invloed hadden binnen de linkse actiebewegingen in de periode 1965-2015 de interne discussies over gebruik van geweld én de overheidsrespons op dit (politieke) geweld op de ontwikkeling, het niveau en de continuïteit van het uit deze bewegingen afkomstige geweld?”

De beantwoording hiervan zal vooral ook een licht werpen op de vraag welke invloed specifiek veiligheidsdiensten en OM/politie hadden op hetzij vermindering, hetzij voorkomen van geweld. Maar ook kan een antwoord worden verkregen op het volgende:

Sub-vraag: “In hoeverre speelden de interne geweldsdiscussie en de overheidsrespons een rol bij een eventuele splitsing en/of desintegratie van (delen van) de beweging?”

Bij de onderzoeksvraag zal kunnen worden gesteld dat de ‘interne’ discussies van deze (extreem)linkse actievoerders niet of nauwelijks vanuit het perspectief van de ‘Beweging’ zelf beschreven zijn, maar veeleer vanuit dat van de autoriteiten, specifiek de BVD en AIVD. Dat klopt inderdaad. De auteur heeft in zijn analyse van de aanwezige bewegingsinterne discussie inderdaad een eigen schifting van het materiaal doorgevoerd. Het betreft een – overigens zeer uitgebreide – weergave van het in de diverse actiebladen aangetroffen, maar ook door middel van bijzondere inlichtingenmiddelen gegenereerde, activistische discussiemateriaal. Ook zijn de reguliere media ‘meegenomen’. Een aanpassing van de onderzoeksvraag lijkt daarom niet noodzakelijk. Hoewel het – vanwege de weigering van de extremisten met wetenschappers in gesprek te gaan – in dit onderzoek dus (nadrukkelijk) ontbreekt aan actoren met *first person*

perspective uittalingen, blijft mijns inziens overeind dat het hier de facto gaat om de discussie vanuit het perspectief van de beweging zelf, aangezien het daar gebruikelijk is dat tevens een *first person* anoniem – of hooguit met, soms ook nog gefingeerde, voornaam – zijn uitspraken doet. Daarnaast komt, zoals gezegd, een deel van bedoelde discussie aan het licht via bronnen van de dienst, zowel Humint als Techint. En ‘what you hear is what you get’.

In Hoofdstuk 2 wordt het, voor politiek geweld relevante, theoretische kader geschetst met definities van essentiële begrippen en een keuze welke theorieën voor het onderzoek van belang zijn. 2.4 besteedt aandacht aan de hypothesen van Buijs en Busher, waar het gaat om respectievelijk verklaringen van en remmen op politiek geweld. In 2.6 komen de inperking en afbakening van het onderzoek aan bod. Vervolgens zal in Hoofdstuk 3 worden ingegaan op de hier gevolgde onderzoeksmethode. Daarna komen in Hoofdstuk 4 – vanwege het breedvoerig onderwerp gedetailleerd – de resultaten van voorliggend onderzoek ter sprake. Hierbij wordt ingegaan op de uitvoering van (gewelddadige) acties en de motivering, maar vooral op de na vele acties volgende, vooral bewegingsinterne, discussie. Dit discours komt *en detail* aan bod waarbij deels mede opinies en stellingen van onderzoekers ter sprake komen. In Hoofdstuk 5 volgen diverse conclusies van het onderzoek, waarna in Hoofdstuk 6, in een slotbeschouwing en vooruitblik, enkele meer recente ontwikkelingen binnen activisme en extremisme de revue passeren, maar ook zal worden vooruitgekeken naar het toekomstige – deels verander(en)de – actievoeren. In een **Appendix** komen de voornaamste aanslagen in een overzicht voorbij.

1.3 Verantwoording vooraf

Aangezien de auteur van het voorliggend onderzoek een inlichtingenachtergrond heeft en hier tevens teruggrijpt op eigen analyses, is het belangrijk daar, a priori, rekenschap van af te leggen. Wetenschappers zien bij informatie en analyses van diensten soms problemen en de kans is dus aanwezig dat sommigen deze ook zien, wanneer iemand die voor een dienst heeft gewerkt nu dezelfde materie vanuit wetenschappelijke rol benadert. Dat ik bijna vier decennia inlichtingenmatig onderzoek naar extremisme (en terrorisme) heb verricht, brengt risico's van 'blikvernuwing' met zich mee, aangezien de focus van een inlichtingen- en veiligheidsdienst specifiek is gericht op vroegtijdig onderkennen van dreigingen voor democratische rechtsorde of veiligheid van de staat en niet op het verklaren of blootleggen van achterliggende oorzaken dan wel andere aspecten die te maken hebben met de hier bestudeerde fenomenen. Een andere valkuil kan zijn dat in de, diverse, dienstonderzoeken wordt gewerkt met (door derden, tevens anoniem, aangeleverde) fragmenten van informatie, waardoor – op voorhand – de blik van de dienst wel eens beperkt is. Een dienst zal immers vaker, zeker initieel, moeten werken met of inschatten en oordelen op basis van een beperkte hoeveelheid informatie en kan zodoende in retrospectief de plank deels wel eens misslaan. Het is dan ook niet uit te sluiten dat dergelijke misinterpretaties zich ook in mijn hoofd hebben vastgezet en onbewust kunnen meespelen in mijn, nu meer wetenschappelijke, beoordeling van het bestudeerde fenomeen. Ik ben mij van dit risico bewust geweest en heb daarom steeds geprobeerd de gegenereerde informatie en de daaruit voortvloeiende oordelen te verbreden met andere invalshoeken en tevens te spiegelen

aan wat anderen over het onderwerp hebben gezegd of geschreven. Zoals gezegd slaat, mijns inziens, de balans echter sterk door naar de kracht van een onderzoek mét dienstinformatie in plaats van naar de beperkingen ervan.

Het mag duidelijk zijn dat onderzoeken van inlichtingen- en veiligheidsdiensten vaak te maken hebben met de waan van de dag. Tijd voor rustige reflectie op de materie bestaat er nauwelijks. Wat mij daarbij specifiek in relatie tot mijn onderzoek naar links extremisme als inlichtingenanalist reeds was opgevallen, is het grote belang dat actievoerders hechten aan de bewegingsinterne discussie over geweld en de mate waarin dit toegepast wordt. Deze notie is een belangrijke motivatie voor het schrijven van deze studie, maar dan vanuit geheel andere (wetenschappelijke) uitgangspunten. Ik heb daarbij steeds geprobeerd de, vroeger opgedane, kennis uit de praktijk met meer wetenschappelijk distantie te benutten en te verbreden om te zien of mijn indruk van het linkse geweld in Nederland en het discours – in feite de ‘daad en discussie’ – juist is en ook wetenschappelijk onderbouwd kan worden.

De eventueel nog veronderstelde partijdigheid en/of kokerblik heb ik getracht zoveel mogelijk tegen te gaan met hulp van niet alleen wetenschappelijke begeleiding die ik kreeg, maar ook door een veel breder gebruik van bronnen en literatuur en een bredere benadering van de materie. Niet in kaart brengen en analyseren van dreiging, wat ik voorheen als analist bij de BVD/AIVD vooral deed, heeft nu de nadruk gekregen. In voorliggend onderzoek gaat het veeleer om het verklaren en blootleggen van processen en mechanismen, dat wil zeggen de ontwikkelingen en veranderingen binnen en het functioneren van actievoerders. Ook gaat het om interactie, zowel bewegingsintern als tussen actievoerders en overheid.

Dit onderzoek uit/van de praktijk, in feite een indirecte vorm van primair onderzoek, wordt (zoals ook Hoofdstuk 3 en de Bibliografie tonen) vooral gedragen door *deskresearch*. Deze kent als secundaire bronnen, behalve wetenschappelijke literatuur, niet alleen reguliere media, maar is vooral gebaseerd op wat de bewegingsinterne organen (tijdschriften, bulletins, pamfletten etc.) zelf te vertellen hebben. Zoals (nadrukkelijk) zal worden betoogd, berust het onderzoek op een indirecte vorm van *oral history*. De directe vorm zoals interviews is op een uitzondering na onmogelijk gebleken, omdat vooral door autoriteiten als zodanig aangeduide extremisten – de facto het onderzoeksobject – ook jaren na dato nog, uit angst voor politie en inlichtingendiensten, geen gesprek willen aangaan met journalisten en wetenschappers.

Een belangrijk voordeel van de indirecte *oral history* is dat gemonitorde individuen, juist vanwege de vaak letterlijke uitwerking van het gesproken woord, geen eigen verdraaid perspectief kunnen geven aan hun betoog, zoals dat bij interviews immers wel mogelijk is. Actievoerders vertellen hier zelf hun verhaal via enerzijds bijzondere inlichtingenmiddelen, anderzijds via oproepen en claims, maar ook bewegingsinterne discussie over actievormen. De, door mij nagestreefde, objectiviteit lijkt zo beter te kunnen worden gerealiseerd, temeer daar het bij bedoelde bijzondere inlichtingenmiddelen eigenlijk gaat om het binnentreden in de wereld van actievoerders middels observatie, telefoontaps en, specifiek, microfoonacties: *what you see (or hear) is what you get*. En zo kan een unieke – immers zelden beschikbare – primaire bron worden gebruikt.

Het belang van de dienst zelf om voorheen gerubriceerde informatie te openbaren is gelegen in een zekere verantwoording door zo open mogelijk een beeld te schetsen van zijn heimelijke activiteiten en van de inzichten, die deze voor hem oplever(d)en. In Hoofdstuk 3 worden de diverse inlichtingenmiddelen met hun eventuele valkuilen nader toegelicht. Deze middelen, in feite een bijzonder onderdeel van de *Dutch Approach*, spelen een rol bij wat de *hidden factor* kan worden genoemd: i.e. het effect dat de dienst door zijn inzet op dit domein heeft op de werkelijkheid – dat wil zeggen het feitelijke functioneren van de doelgroep – die doorgaans niet of nauwelijks zichtbaar is voor niet-ingewijden.

Tegenover valkuilen, die kleven aan mijn werkverleden, staat een grote ‘meerwaarde’, namelijk dat ik als geen ander weet welke voor mijn onderzoek te gebruiken informatie bij de dienst aanwezig is. Dat maakt gerichte openbaarheidsverzoeken mogelijk met dus een grotere kans op openbaarmaking. Zo omzeil ik – in belangrijke mate – het bronnenprobleem waarmee veel, wetenschappelijke, onderzoeken op het gebied van inlichtingenstudies te maken hebben. Door mijn ‘voorkennis’ heb ik dan ook veel meer informatie boven tafel kunnen krijgen, dan dat andere onderzoekers, zonder deze specifieke achtergrond, zouden hebben gekund.

Niet bevredigend op te lossen is daarentegen dat ik uit hoofde van mijn functie bij de BVD en later AIVD tevens een geheimhoudingsplicht heb ten aanzien van zaken, die ik wel weet, maar die als staatsgeheim zijn gerubriceerd. Ik heb mij dus – mede wat betreft het voor mijn onderzoek gebruiken van inlichtingeninformatie – moeten beperken tot die informatie, die de diensten via mijn openbaarheidsverzoeken hebben vrijgegeven. Maar mijn analyse is onvermijdelijk niettemin tevens op sommige punten bepaald door wat ik wel weet, maar niet (letterlijk) mag opschrijven. Dit heb ik, hoe arbitrair ook in een wetenschappelijk onderzoek, deels ondervangen door parafrase van in mijn hoofd vastgezette herinneringen.

Rest nog te zeggen dat dit onderzoek specifiek is gericht op – de ontwikkeling, maar vooral activiteiten van – de later door de AIVD als ‘extremisten’ ge-etiketteerde personen en groepen, vanwege het de grenzen van de wet overschrijdende karakter ervan. Het gaat hierbij, hoe gedetailleerd soms ook, met name om de beschrijving van fenomenen en de vele terreinen waarop extremisten actief zijn.

Er is in voorliggend onderzoek prudent omgegaan met de identiteit van de beschreven ‘politiek (gewelddadige) activisten’. Namen zijn van ondergeschikt belang geweest en worden slechts dan weergegeven, wanneer sprake is van algemene bekendheid, of wanneer genoemde actievoerders nadrukkelijk zelf de openbaarheid hebben gezocht in – bijvoorbeeld – de eigen media.